

Boštjan Dvořák

Vse, kar je

V okviru zavesti in misli je marsikaj takega, kar je človeku – vsaj z vidika njegovih bolj praktičnih, premišljenih ali namenskih pogledov – po svoje odveč. Stoletja namenskosti in tisočletja potreb, prilagajanje praktičnim ciljem in nujnim aktivnostim v sklopu za preživetje potrebnih dobrin – vse to že od začetka določa človeka kot praktično bitje v smislu naravnih okvirov, ki jim pripada in iz katerih izhaja. Po drugi strani pa je prav za človeka – v velikem nasprotju z bolj naravnimi in prvinskimi bitji – značilno, da se ukvarja tudi z veliko takimi stvarmi, ki za njegovo preživetje niso bistvenega pomena, in da se posveča dejavnostim oziroma interesom, ki jih imamo lahko za “luksuz”, “presežek” ali “kratkočasenje”.

Kultura in z njo povezane dejavnosti imajo za posameznika in človeštvo gotovo bistven in večplasten pomen, ki ga ne gre zanikati – a v skladu s tem principom bi jo kazalo zagovarjati tudi pred pogostimi očitki zaradi njene “luksuznosti” in “nepraktičnosti” v ekonomsko – praktično usmerjenem svetu. Prav tako je že kar lep čas opaziti bolešno zagovarjanje znanosti pred (izrečenimi ali namišljenimi) očitki nesmiselnosti; znanstvene inštitucije kar tekmujejo v tem, kako bodo družbi čim bolj jasno pokazale ali dokazale, da so njihove raziskovalne dejavnosti svetu koristne in se dajo iz njih pridobljeni izsledki praktično uporabiti. Da je tako, kot dokazujejo, je seveda zadovoljivo in razveseljivo, a pri vsem skupaj pozabljamo na bistvo znanosti, prave znanosti namreč, ki izhaja iz čiste radovednosti in je ena bistvenih komponent človekove kulture in s tem njegovega eksistenčnega bistva. Prava znanost ni premišljena – ali pa gre za tehniko, ki se razlikuje od nje prav na tej podlagi.

Večina našega znanja je “nepomembna” ali “nepotrebna” in priznati si moramo, da je – kljub nekaterim popularnim maksimam, kot je npr. “kolikor znaš, toliko veljaš”, ki pravzaprav samo opravičuje našo slo po učenju, razen če je pač povezana s poklicem in delom, ki spet upravičujeta

pridobivanje znanja – večinoma nerelevantno. Preprosti ljudje, ki nam intelektualcem očitajo, da smo nepraktični in življenjsko odtujeni, imajo po svoje prav. Iskanje smisla in cilja učenja ter znanja se torej zdi samoumevno in pri uvrščanju tega, kar vemo oziroma česar se učimo ali o čemer razmišljamo, v urejene strukture življenjskih potreb posameznikov in družbe, dobimo vtis, da gre za prastare izgovore. Ti pa se zdijo, če jih preverjamo – podobno kot poskusi omejevanja znanja samo na zares potrebna področja –, vsaj do neke mere nesmiselni.

Vendar nas razmišljanje o takšnih “izgovorih” in poskusih osmišljanja ter usklajevanja, predvsem pa tudi omejevanja znanja, lahko privede tudi na čisto drugačno sled; kaj, če lahko v tem vedanju prepoznamo nekakšno defenzivno obnašanje – podzavestno pozo, ki človeka ščiti pred nevarnimi spoznanji in naj bi ga varovala pred odkritji, ki bi morda lahko ogrozila njegovo osebno srečo? Ob tem se nam nehote utrne misel na zaskrbljeno Cankarjevo mater, ki v simbolični pripovedi svari sina pred “tujo učenostjo” in tistimi knjigami, v katerih ni “prave resnice”; ganljiva skrb za sinovo srečo izvira iz filozofsko naznačene osebne bojazni, da bi ga utegnilo ravno spoznanje resnice onesrečiti ali mu škodovati. Isto spoznanje – da je namreč spoznanje vir vsega zla – je osnovni motiv Prešernove *Vrbe*, v kateri ta človekova slabost nastopa celo s prisposobo kače, torej primerja življenje intelektualca z izvirnim grehom in njegovo usodo s kaznijo zanj. Po drugi strani pa je naše narodno izročilo polno namigov in simboličnih motivov, ki nam govorijo ravno o tem, da se je treba pri spoznavanju resnice brzdati; najstarejši ali bolje, najbolj znani izmed njih je gotovo ravno tisti o Adamu in jablani v rajskem vrtu; pri tem se plod drevesa spoznanja, jabolko, v latinščini kot “malum” čisto slučajno lepo sklada s pomenom “slab” in je spoznanje tudi ob pomoči te besedne igre označeno za dvojno gorje; po njem morata človeka, ki postaneta nesrečna, zapustiti raj in tako postaneta človeka – umetniški namig na že omenjeno predpostavko, da je radovednost ali želja po spoznanju prvina človeškega bistva (njen namen, skrb za preživetje, pa le kazen zanj). Med ljudskimi motivi pa kar mrgoli ženinov v živalskih podobah, veselih očal in nevidnih ali takih bitij, ki jih – brez kazni – ni mogoče videti. Zanimivo je, da so ti motivi razpršeni po vsem svetu in jih najdemo v vseh kulturah – in da nam morda lahko povedo marsikaj o človekovem dožemanju sveta in predstavah o svoji zavesti.

Med najbolj nepotrebnimi in “luksuznimi” miselnimi dejavnostmi, ki pa so značilne za človeka in ga nenehno navdihujejo ali navdajajo z veseljem in zanimanjem, so v smislu naše predpostavke tiste, ki se tičejo svetovnega nazora. Izvor in narava sveta kot celote sta že od davnih dni burila človekovo

domišljijo, čeprav zavest ali predstava o tem, kaj je svet, kako je nastal ali kakšen naj bi v resnici bil, za njegovo konkretno življenje in srečo res nista potrebni. Veliko pomembnejše so lokalne, specifične značilnosti tistega konkretnega dela sveta, ki nas obdaja in s katerim smo – tega se sicer tudi zavedamo in seveda bolj ali manj upoštevamo – usodno povezani in njegov integralni del. To sicer velja tudi za namišljeno, abstraktno celoto – a ta je tako daleč zunaj našega konkretnega in aktualnega življenjskega konteksta, da se lahko z njo, če obstaja, ukvarjamo samo teoretično – to pa nas očitno zelo mika. Ukvarjanje z mislijo na svet kot celoto, na njegov skupni kontekst in izvor, je za človeka očitno prevelika skušnjava, da bi se ji lahko uprl, zato se tej misli v bistvu nenehno posveča. Misel na svetovni nazor ali neka vrsta predstave o tem, kaj in kakšen naj bi bil svet, je – čeprav deloma podzavestno – pravzaprav vedno navzoča. Zlahka se tudi zavemo bogate tradicije stalnega snovanja in spreminjanja svetovnih nazorov in predstav o celoti sveta, ki se vleče iz slikovite zgodovine, polne preprirov in resnih obračunov med zastopniki različnih domnev, prek raznih znanstvenih dognanj in širjenja dojemljivih obzorij prav do najnovejših dni, ko se ob določenih priložnostih radi ozremo na mnenja uglednih strokovnjakov in velikih mislecev, da lahko na podlagi priznanih domnev – skupaj in vsak posamič – špekuliramo in tuhtamo, kako naj bi v resnici bilo. Začetke in želvi hrbet je zamenjala oglata plošča, plavajoča na neskončnem morju, bodisi z robom ali brez. Potem so se sčasoma porajale predstave o okroglem svetu; eno takih da slutiti že Vergil, če beremo njegovo *Georgico* – a jasna predstava o Zemlji kot krogli se je uradno uveljavila šele veliko pozneje na podlagi pomorskih dogodivščin zahodnoevropskih obalnih ljudstev. Pri pogledih na svet je šlo po navadi za zelo resne zadeve, pri katerih ni bilo šale – neprevidno odstopanje od splošno priznanih nazorov je lahko pomenilo tudi pot naravnost na grmado, to sta občutila Galilei in Kopernik. Pogled na nenehno spreminjanje in dopolnjevanje predstav in hipotez o svetu oziroma o tem, kar obstaja in česar sestavni del naj bi bili tudi sami, nam že sam po sebi vsiljuje misel na nedojemljivost tovrstne celote, o kateri pa filozofi občasno celo podvomijo, da kot celota sploh obstaja in ni le naključen skupek med seboj ločenih posameznosti, ki jih v navidezni podobnosti in situacijski povezanosti združuje le človeška misel. Množica neskladij, dvomov in nejasnosti nas lahko pripelje tudi do popolnoma agnostičnih pristopov in iz tega izpeljani sklep, da je obstoj kot tak – če kot primer povzamem zanimiv pogled našega pisca Vinka Ošlaka – po naravi in v svojem bistvu nedoumljiv, je lahko popolnoma upravičen. Vendar pa je ob vedno novih celostnih pogledih in dopolnjevanju modelov sveta in obstoja – če ju pač

razumemo kot isti ali vsaj sorodni pojem – in različnih uglednih, vsaj na pogled prepričljivih in dobro utemeljenih podobah zares težko presojati o tem, ali je ta nedoumljivost sestavni del narave sveta in obstoja ali morda zares samo posledica naših zastrtih pogledov in omejenih možnosti, ki pa bi jih bilo nekoč – po najnovejših izsledkih smo vedno tik pred rešitvijo zadnje uganke – vendarle mogoče preseči in se prebiti do dokončnega spoznanja o tem, kaj je svet in kakšen je.

Nekateri vidijo veliko oviro pri spoznavanju sveta ravno v tem, da smo tudi sami njegov del in torej tako močno povezani z njim, da ga ne moremo opazovati – tu gre za perspektivno oviro. Drugi pa se bolj nagibajo k predstavi, da je svet mogoče le spoznavati, ne pa tudi spoznati, in je približevanje resnici o njem le sledenje stvarnikovemu načrtu oziroma neskončnemu konceptu obstoja – asimptotično približevanje, ki je zaradi neskončnosti obstoja prav tako neskončno. Naj bo tako ali drugače, prej ali slej se navadno pojavi potreba po ločevanju med svetom kot konkretnjšim okoljem ali aktualno obliko eksistence in pojmom obstoja bolj na splošno, kolikor ga tako abstraktno sploh lahko dojamemo. Svet, ki ga opazujemo okrog sebe, bi naj bil torej del neke obsežnejše celote, iz katere izrašča in na podlagi katere se morda serijsko rojevajo podobni svetovi. Zadnje čase se veliko govori o tako imenovanih paralelnih svetovih; pri tem se namesto “svet” navadno uporablja bolj ekstremni izraz “univerzum”, čeprav sicer oba nesporno ponazarjata izčrpno celoto, to kaže tudi njuna etimologija. Bistveno pri konceptu paralelnih svetov ali “univerzumov” pa naj bi bilo, da naj ne bi imeli nikakršne medsebojne povezave, podobno kot paralelni črti, ki se teoretično nikoli ne stikata. Pa vendar naj bi bilo mogoče v določenih razmerah (menda s pomočjo črnih lukenj) prehajati iz enega v drugega ... Ta koncept je že zaradi tradicionalne uporabe izrazja, ki nam ga ponujajo znani jeziki, nekoliko težje dojemljiv; težavo pomeni že omenjena zavestna povezava besede “svet” z “vsem” in avtomatično primerjanje vsega, kar je med seboj kakor koli povezano, z obstojem v istem svetu, ki ga dojemamo kot vseobsegajočo celoto; pri tem se lahko ozremo na dolgo tradicijo posploševanja eksistence in njenih skupnih značilnosti prav do antičnega pojma “Analogie entis”. To, da se vendarle porajajo takšna razmišljanja in špekulacije o mnogih med seboj ločenih “celotah”, ki pa se vendar lahko stikajo, kaže na inflacionarno uporabo besede “svet” kot pojma za konkretno, lokalno aktualno enoto in obliko obstoja (recimo planeta ali vesolja), ki izhaja predvsem iz naravoslovnega okvira, ki je izrinil tistega širšega, filozofskega. Tak naravoslovni pristop k tej vesoljni – v bistvu pa vendarle predvsem vesoljski – tematiki je (ne glede na to, ali gre za “resne” znanstvene ali pa morda samo za popularne znanstvenofantastične poglede) značilen za današnji čas.

S svetom, njegovimi značilnostmi in predstavami o njem se dandanes ukvarjajo predvsem fiziki; v okviru fizike se pojavljajo nove in nove konceptualizacije sveta in obstoja kot modeli za razvijanje novih fizikalnih teorij. Pri tem je predstava o vesolju kot konkretnem prostoru z znanimi in (še) neznanimi objekti zamenjala (oziroma izpodrinila) nekoliko abstraktnjšo predstavo o splošnem obstoju, katerega del naj bi bilo tudi vesolje. Da se naravoslovje ukvarja predvsem z vidnejšimi in bolj razumljivimi deli obstoja, je skoraj razumljivo. Da pa je bolj filozofsko razumevanje eksistence in vesolja skoraj izginilo iz javnih diskusij, je že malo bolj nenavadno. Zanimivo pa je predvsem to, da se fiziki dandanes sploh ne omejujejo več samo na ozki okvir svoje naravoslovne znanosti, ampak razvijajo že naravnost filozofske miselne modele. Ti konkurirajo tistim, ki so jih ustvarili "pravi" filozofi, ki so se medtem neslišno in diskretno umaknili s področja svoje "stroke". Čeprav smo imeli fiziko z raziskovalnega vidika že pred desetletji za tako rekoč "mrtvo" vejo znanosti, ker je bil spekter domnevno obstoječih fizikalnih zakonov menda že davno temeljito raziskan in opisan, novih pa naj narava ne bi premogla, se prav fizika danes izkazuje za najaktivnejše področje ustvarjanja novih miselnih konceptov in pogledov na svet. Da so fiziki že nekaj časa tudi filozofi, si mogoče lahko razlagamo s tem, da se ukvarjajo z določenimi vprašanji, ki pravih filozofov, čeprav so bila sestavni in pomembni del njihovega področja, v tradiciji razvoja filozofskih ved pravzaprav niso pretirano zanimala; tako lahko natančen pogled na sodobni dialog evropske in svetovne filozofije pripelje do spoznanja, da je večino uglednih filozofov najbolj zanimala problematika s človekom in njegovimi moralnimi značilnostmi povezanih panog, medtem ko so poglede na bolj splošne panoge in področja, kot je tisto z vprašanji o tem, kaj, zakaj in kakšen je svet ali obstoj – v primerjavi s prvim sklopom – precej zanemarili. Te bolj "tehnične", ne tako močno s človekom povezane razsežnosti sveta, ki človeka po naravi zanimajo še bolj kot tiste, ki so povezane le z njim samim, pa so danes glavna strast sodobne fizike; tu gre torej za zamik ali prevzem resorjev – pravi filozofi so pravzaprav bolj psihologi, sociologi, teologi in politiki, s filozofskimi vprašanji o izvoru in značilnostih sveta ter eksistence pa se danes ukvarja skoraj samo še fizika. Naše predstave o svetu se danes zato spreminjajo, razvijajo in dopolnjujejo v skladu z različnimi fizikalnimi teorijami – enkrat gre za stringe, drugič za kvarke, potem spet za črne luknje in nevtrine, pa fotone ali gravitacijo – in imajo tej naravoslovni znanosti primerno tudi določen videz; ta je oblikovan na podlagi matematike in eksaktnosti, kot se za fiziko spodobi. Da danes intenzivno iščemo "svetovno enačbo" ali "formulo vesolja", torej ni pre-

senetljivo. Da se da tako (vsaj deloma) zasledovati zakonitosti obstoja in sveta – ali pa jih vsaj reprezentativno ponazarjati, se zdi še kar verjetno, vprašanje pa je, ali je to tudi zares edini način, da se dokopljemo do razumevanja ali spoznavanja sveta, in ali je res najprimernejši. Enačbe in eksaktnost imajo danes poseben čar; vse, kar je zapisano z neznankami in številkami, ima prepričljiv pridih znanstvenega, besede same pa ne zadostujejo več. Tako je danes v bolj ali manj vseh vedah, celo tistih, ki se ukvarjajo z besedami samimi – recimo v jezikoslovju; tako imenovana “formalna lingvistika” zamenjuje opise jezikovnih pojavov s formulami, polnimi simbolov, raznih znakov, enačaje in številke, ki naj bi neko jezikovno razmerje kar najnatančneje ponazorili. To je zelo kompliciran in temu primerno ugleden, tako rekoč “znanstven” pristop, ki ima le to pomanjkljivost, da ga zaradi zapletenosti le redko kdo zares obvlada – s kolegom sva si nekoč privoščila prvoaprilsko šalo in ob neki prezentaciji zablestela s čisto nesmiselnimi enačbami – in je za to, da se ga naučimo, ga razumemo in v konkretnem primeru razložimo, potrebnega več časa in učenja kot pa za neposredno povzemanje in opis predstavljenega fenomena z besedami. Res pa je – in to se mi zdi zanimivo in pomembno –, da se lahko z njim ukvarjajo le precej inteligentni in pridni ljudje. Inteligenca je torej – če nekoliko posplošimo – vsaj v nekaterih primerih lahko tudi sama sebi namen in se lahko temu primerno tudi sama zaposluje. S tem v zvezi je treba spomniti na predpostavko, da se mnoge človeške značilnosti niso nujno razvile iz naravnih potreb; ukvarjanje z zapletenimi problemi, ki zahtevajo visoko inteligenco, ima lahko drugačne prednosti: omogoča biotop vpletenih, ki je drugim, ki recimo ne obvladajo zapletenega znanstvenega jezika, nedostopen, hkrati pa lahko celo relativizira tisto, s čemer se mi inteligentni osebki primarno ukvarjamo – material je (po načelu profesionalnosti) le še sredstvo za zaposlovanje inteligence. Vprašanje, ki si ga moramo pri tem postaviti pa je, ali je tako visoka inteligenca zares potrebna in primerna za doajanje tako osnovnih danosti, kot sta obstoj in svet – ali pa je morda celo ovira. In ne nazadnje je samozaposlovanje lahko tudi oblika bega inteligentnega osebk pred premočnim, pravim, dokončnim – in morda usodnim – spoznanjem, ki bi ga lahko dosegel. Zdi se mi, da so nekatere stvari, s katerimi se ukvarjamo po principu zapletenih metod in najzahtevnejših meril inteligence, v resnici dosti preprostejše in lažje razumljive, a si – iz neke prirojene, nerazumljene in tabuizirane bojazni – ne upamo zares ozreti nanje.

Stephen Hawking, eden najbolj znanih in uglednih znanstvenikov našega časa, ki se intenzivno ukvarja s problematiko obstoja in nastanka sveta, je poleg številnih zanimivih znanstvenih del objavil tudi slavno

poljudnoznanstveno razpravo *Kratka zgodovina časa in prostora*, v kateri poskuša na razmeroma preprost način predstaviti napeta vprašanja sodobne fizike in z njo povezanih filozofskih pogledov; delo, ki je namenjeno širokemu krogu bralcev, ima med drugim nekatere pedagoške prednosti in mu je upravičeno prineslo še več slave in ugleda kot vse druge znanstvene publikacije – tudi zato, ker zelo uspešno popularizira vedo in mnoge ogreva zanje. Čeprav je znanstveno usmerjena, je strnjeno napisana in se bere napeto kot kakšen roman – četudi sicer skoraj vse, čemur se v njej posveča, v glavnem najdemo tudi v njegovih strokovnih publikacijah. To knjižico sem pred mnogimi leti dobil za božično darilce in jo z užitkom na mah požrl. Pozneje sem jo še večkrat prelistaval in zanimiva stališča, ki jih po vrsti predstavlja in primerja, preverjal s svojimi lastnimi predstavami. Fizikalne teorije in spektakularni fenomeni so predstavljeni izredno zanimivo in znanstveno popolnoma korektno in prepričljivo, a pri vsem skupaj so me vendarle najbolj mikale različne filozofske špekulacije, ki se jim med drugim posveča; najbolj pozoren sem postal na odstavek, v katerem razpravlja o pojmu neskončnosti. Gre za zelo kratko in na videz nepomembno opombo, ki tematsko morda celo nekako ne sodi zraven, vendar se mi zdi, da je za to Hawkingovo knjižico ključnega pomena.

Premišljevanju o neskončnosti in večnosti se že v otroških letih nisem mogel izogniti; če se prav spominjam, se je začelo nekoč zvečer, ko sem se z mamo in očetom po piranskih ulicah v temi vračal domov. Lotila sta se me neka čudna misel in občutek utesnenosti; iz nekega nerazumljivega, neumnega razloga sem začel premišľjevati, kako bi bilo, če bi se od vsega, kar poznam, popolnoma oddaljil – in če je nekje drugje, bodisi zelo daleč bodisi na “oni strani”, nekaj, kar je popolnoma drugačno in nima nobene povezave s tem, kar poznam. Pri tem me je najbolj motila predstava, da bi bila vsaka, še tolikšna razdalja še vedno nekaj predstavljljivega in – če bi bil jaz tam – tudi nekaj premostljivega, kraj, kjer bi to bilo, pa, potemtakem, vendarle povezan s krajem, na katerem to razmišľjam. Očitno torej ni “popolne” razdalje ali kraja, ki bi bil “čisto drugje”. Te misli so se me potem redno lotevale in morda bi jih danes – če se ne motim – še najbolje zaokrožil z vprašanjem: Ali je lahko nekje nekaj popolnoma drugega in drugačnega? Najbolj me je vznemirjalo, da je bilo vse, kar sem si predstavljal, nekako podobno vsemu drugemu – sicer je bilo zelo veliko razlik, a vendar so bile vse stvari med seboj povezane – že na podlagi dejstva, da nič ni moglo biti popolnoma oddaljeno... Stik s teološkimi problemi v okviru družinske verske vzgoje je najbrž idealen pogoj za začetek razvijanja filozofskih misli; že zgodaj sem se miselno spopadal z omenjenima pojmom – in potem v zrelejših letih z začudenjem opazil, da mnogim

ljudem (in v mnogih jezikih) razlika med njima sploh ni jasna in ju radi zamenjujejo. Pojem božanske večnosti kot konstantnega, vedno enakega obstoja brez začetka in konca se mi je seveda – prav zaradi nepredstavljenosti – zdel še posebno fascinanten; da v okviru delovanja ali na podlagi praeksistence nastajajo vedno nove stvari, ki so potem neskončne, torej v bistvu neminljive, se mi je zdelo že veliko lažje razumljivo. Vendar je ob teh predstavah nastal nepremostljiv “tehnični” problem: kako lahko božanska večnost, vedno enaka in nespremenljiva, ustvarja ali povzroča vedno nove stvari, ki pa se spreminjajo in na katere vpliva čas, sama pa se pri tem ne spreminja – in kako je v takih okoliščinah sploh mogoč kakršen koli “začetek sveta”? To vprašanje mi ni dalo miru in spomnim se, kako sem ga nekoč formuliral – bilo je ravno tistega leta, ko smo se preselili v Nemčijo – v družbi teologov in našega gostitelja v Merklingu po kosilu; naredil sem strašen vtis in potem smo še ves dan in pozno v noč debatirali samo o tem – seveda ne da bi dosegli zadovoljivo rešitev. Teologi so se nekako bolj zanimali za vprašanja s socialno-moralnega tematskega področja in na to niso bili pripravljeni, naš gostitelj je zatrjeval, da česa takega še ni doživel, mama in oče sta bila ponosna, jaz pa sem bil takrat še prepričan, da bi morala biti rešitev vsaj tako ali pa še bolj zapletena, kot se je zdel problem – in je zato nisem mogel uzreti. Ukvarjali smo se s problemi v zvezi z definicijo božje eksistence in dejavnosti; da bi lahko šlo za napačno predstavo o realnem svetu, si takrat še nisem drznil pomisliti.

Drugi takratni problem v sklopu mojih vprašanj, malo drugačen in vendar tesno povezan s prvim, zadeva ravno pojem neskončnosti; da gre v bistvu za isti problem, opazimo šele postopno. Vprašanje o možnosti popolne drugačnosti je namreč vprašanje o neskončnosti. Neskončnost je dokazljiva predvsem z obstojem nečesa, kar je popolnoma drugačno od nečesa (ali vsega) drugega. To, da so si vse stvari (vsaj malo) podobne, govori proti obstoju neskončnosti, saj jasno omejuje možnosti obstoja. Odkar pomnim, pa sem si želel jasnih dokazov za neskončnost, čeprav s takratnega stališča pravzaprav ne bi vedel povedati, zakaj. Vedno sem se tudi slepil, da je neskončnost lahko dokazljiva in samoumevna – in da jo lahko opazimo na vsakem koraku, recimo v prostoru, času, pri številkah, množicah... Tudi če sem kdaj dvomil – včasih sem se zbal, da je nedokazljivo, da se nekaj dogaja prvič in ne obstaja že od prej – sem se hitro oklenil rešilne bilke, da je vendar že v ponovitvi istega tudi zaporedna razlika in tako kljub vsemu neskončnost. Vendar pa, če sem globlje premislil, nikoli nisem mogel najti zares neizpodbitnih dokazov zanjo, zato sem se te teme pozneje izogibal. Šele na začetku svojega študija sem se nekoč pošteno zamislil in spopadel

z njo – in si priznal, da sem se v mislih že zelo dolgo igral z nasprotjem tistega, kar sem si hotel dokazati in s čimer sem se v bistvu varal – za šalo sem sprejel načelo, da ni neskončnosti in da je svet ali obstoj zaprta množica. S tem konceptom sem bil sicer nesrečen, res pa je, da so tako postopno izginili vsi “nerešljivi” problemi.

Najbolj moteča, paradokсна spremljevalna okoliščina neskončnosti je kopičenje vedno novih stvari in preteklih stanj, ki nikoli ne minejo in je njihova množica zato vse večja, in to od nekdaj – in v nedogled. Ker pa neskončna množica preteklih stanj ne bi mogla biti pretekla, ampak bi sproti rasla, bi moral čas potekati tudi v nasprotni smeri, se pravi naprej in nazaj, to pa je tehnično nemogoče. Ta tehnični paradoks je za človeka bodisi tabu ali pa ga uspešno “odmislimo” z napačno predstavo o preteklosti; “preteklost” je kot pojem namreč problematična in zavajajoča, saj tisto, kar se je zgodilo, nikoli ni zares minilo in ne ustreza naši nedorečenosti, a stabilni predstavi o nečem, česar naj bi ne bilo več. Vsa predhodna stanja, ki so se kadar koli pojavila, so, nasprotno, nespremenljiva in stoodstotno navzoča v vsakem naslednjem stanju, to pa bi, če bi bila množica možnosti neskončna, onemogočalo konkretni obstoj vsakega trenutnega stanja. Osnovna značilnost “preteklosti” je njena statičnost in nespremenljivost – s tem pa absolutna neizogibnost z vidika vseh naslednjih stanj. “Preteklost” je morda najbolj stvarna in realna podoba eksistence in sveta, a o tem malo pozneje. Od obstoja neskončnosti je po drugi strani namreč odvisno, ali se posamezna stvar ali stanje pojavi le enkrat (prvič in zadnjič) v zgodovini in se torej pojavljajo vedno nova stanja in z njimi čas ali pa je dogajanje na sploh nemogoče. Čeprav je predstava o statičnem svetu, ki se ne dogaja in je vedno enak, absurdna in na videz v nasprotju z našim dožemanjem okolja, ki se vedno spreminja, si lahko stalno spreminjanje stanj na zelo konsekventen način razložimo drugače: v sicer velikanski, nepredstavljivo obsežni, vendar pa ne neskončni, ampak zaprti množici vsega, čemur pravimo obstoj, se mnoga sedanja stanja med seboj tudi izključujejo, zato si – in ravno to je spet dokaz, da je množica zaprta – sledijo drugo za drugim. Gibanje, dogajanje, spreminjanje in čas (pa tudi drugi konteksti menjave stanj, npr. evolucija) so – s tehničnega vidika – razložljivi kot sledenje sedanjih, medsebojno izključujočih se stanj obstoja, ki vključuje vsa mogoča (ali obstoječa) stanja (poleg tega pa še prav tako končno množico vseh neobstoječih in nemogočih) – in sicer v vrstnem redu po principu najmanjše možne razdalje med dvema fazama, ki je v skladu z vsemi znanimi pravili narave in obstoja. Ker je množica možnih stanj in s tem vsega, kar obstaja, zaprta in je torej tisto, čemur lahko rečemo “vse”, konkretna, popolna in vseobsegajoča celota, se

svet ne dogaja, ampak je vse navidezno nastajanje, minevanje in dogajanje, ki mu sicer pravimo "čas", lahko samo periodično ponavljanje, se pravi zaporedje, nespremenljive, popolne in vedno iste celote – ne glede na to, da je njen obseg neznan, s tem pa tudi razmik med dvema njenima popolnima "ponovitvama". V popolno ponavljanje, ki torej ni ponavljanje, ampak edini mogoči način celostnega obstoja, mora biti pač vključeno vse, onstran česar ni ničesar drugega; seveda je množica vseh mogočih in nemogočih možnosti, zaporedij in kombinacij celotnega obstoja prevelika, da bi se nam kaj takega še zdelo sprejemljivo in mogoče. A tu gre že za podrobnosti te splošne podobe obstoja – in deloma za razloge, da je ne moremo sprejeti; edina mogoča oblika sveta je potemtakem ravno tista, ki je najbolj neverjetna. Da pa je statična podoba sveta po vsej verjetnosti najbližja resnici, lahko po drugi strani izpeljujemo tudi iz vsakega posameznega stanja ali vsakršne oblike obstoja in nam za to ni potreben pregled nad celoto; princip sledenja stanj tehnično izključuje neskončnost, ker pa je obstoj mogoč samo kot sledeča si stanja, vsaka oblika eksistence izključuje vsakršno obliko neskončnosti. Neskončnost bi bila torej mogoča samo v primeru nič, ki pa ob navzočnosti kakršnega koli obstoja kot absolutno (se pravi časovno in prostorsko neomejeno) stanje ne more obstajati. Druga – teoretična – možnost je, da obstaja neskončnost, ki pač izključuje vsakršno obliko eksistence; ta je seveda zelo neverjetna, saj je prvo in edino, kar lahko z vso gotovostjo ugotovimo, to, da nekaj obstaja – iz strukture obstoja pa vemo, da je bilo vedno tako. Edina mogoča oblika vsakršnega obstoja je torej statična, se pravi, da je obstoj v celoti več en. Celota je torej popolna.

Seveda je mogoče proti tej in taki interpretaciji obstoja navesti tudi kakšen pomislek, recimo že to, da se nekatere decimalne številke pri računih, ki se ne izidejo, menda nikoli ne ponovijo; a po drugi strani je vprašljivo, ali so matematični nazori upravičen protiargument, saj obstajajo v naravi le konkretne množice in je to morda stvar človekove interpretacije. Na splošno se zdi, da je za utemeljevanje neskončnosti dobrodošlo prav vse, česar se lahko oprimo – in to je, če premislimo, razumljivo in popolnoma človeško. Pa ne le človeško. Podoba statičnega sveta kot zaokrožene, popolne celote je nekaj najbolj nenaravnega in strašnega, kar si lahko v okviru svojega izvora predstavljamo. Lahko si mislimo, da si vsako inteligentno bitje svoj obstoj in življenjski smisel lahko zamišlja samo v okviru (avtomatične) predpostavke neskončnosti, saj sicer odločitve, ki jih sprejemamo, ne bi imele nikakršnega pomena; zato smo pripravljeni žrtvovati še tako celostno in dosledno podobo sveta, o katerem si tudi neprenehoma mislimo, da ga hočemo dojeti, a se njegovi

pravi sliki v bistvu stalno izmikamo. V nasprotju s prepričanjem nam visokorazviti razum verjetno pomaga predvsem pri iskanju možnosti pobega pred neizogibnimi dejstvi, ki se jih nagonsko branimo spoznati. Kajti kako naj se soočimo z dejstvom, da je vse, kar počnemo in doživljamo, že od nekdaj obstajalo, da se nič ne dogaja, nikdar ni zgodilo in nikoli ne bo zgodilo?! Kot že nakazano, je najbrž težnja po zakrivanju zelo preprostih in kričeče jasnih stvari s kompliciranimi interpretacijami tudi samo del tega podzavestnega strahu, prikrivanja in zaposlovanja, katerega namen je sistematični beg pred resnico. Ta naša bojazen je prastara in zelo velika in – če se dobro opazujemo – tudi precej očitna.

Hawkingova *Kratka zgodovina časa in prostora* je izvrstno strokovno in pedagoško delo; v vseh pogledih je dosledno znanstvena, korektna in prepričljiva. Mislim, da lahko pričakujemo, da imajo veleumi, kakršen je on, razmeroma dober pregled nad tovrstnimi vprašanji, tudi kar zadeva tista bolj filozofska stališča, ki s konkretno fiziko nimajo toliko skupnega. Zato se mi zdi na videz nepomembni odstavek, zanemarljiva opomba glede neskončnosti, tako pomemben in zgovoren; v njem namreč izjavlja, da je predstava o neskončnem svetu plod njegove osebne odločitve in da pač ni mogel ali hotel drugače.

Prava podoba večnega, popolnega sveta, ki je hkrati edina mogoča oblika obstoja in skupek vsega, kar je in česar del smo tudi sami, je veliko preprostejša in lažje dojemljiva, kot si mislimo – ali bolje: poskušamo misliti. Vse naše umske in človeške sposobnosti ter dejavnosti so pravzaprav usmerjene predvsem v beg pred spoznanjem, ki ga po svoji naravi ne moremo prenesti. Pa vendar je bistvo iščočega bitja spoznavanje in težnja po dojetanju, se pravi, da je soočenje vprogramirano ... Na videz nepreglednemu, zamotanemu svetu smo iz previdnosti odvzeli nevarne značilnosti in jih izgnali ali omejili na področja abstraktnega in nedosegljivega.

Včasih se pri tem ujamemo v past; večni bog lahko ustvarja samo svet, ki ni popolnoma drugačen od njega – se pravi večnega. In ker ta princip velja za vse, kar je, se moramo z njim nekako spraviti – bodisi tako, da se sprijaznimo s tem, da ne moremo ničesar pridobiti, a tudi ne izgubiti, in uživamo v neminljivosti, ki je, paradoksalno, ravno tisto, česar si vseskozi najbolj želimo – ali pa tako, da se držimo pravil in gledamo samo naprej, da nam ni treba spoznati, da “ima liter vsak na koncu dno”.